

УДК 908 (477.73)

Ніколаєнко Наталія Олександрівна, 1972 р.н. Навчалась у МДП (нині МДПУ) на історичному факультеті. З 1994 по 2000 рр. працювала в Миколаївському муніципальному колегіумі вчителем права, політології. З 2001 року працює викладачем політології та соціології в Миколаївській державній аграрній академії. Тема дисертаційного дослідження – суспільно-політична діяльність В.Н. Каразіна в першій половині XVIII ст.

Громадсько-політична діяльність Василя Назаровича Каразіна

Автор висвітлює різноманітні аспекти діяльності громадського діяча, просвітителя, вченого, засновника Харківського університету. В статті дається характеристика громадській культурно-освітній діяльності вченого.

Серед видатних імен вітчизняної науки та культури почесне місце займає В.Н. Каразін, ім'я якого пов'язано з історією Миколаєва. Важко переоцінити той внесок, який зробив вчений у розвиток науки. Його діяльність протягом всього життя була справді ґрунтовною. Сучасники по праву називали його "восторженным украинским Ломоносовым".

Як це не дивно, але повне уявлення про В.Н. Каразіна дає епітафія на його могилі в Миколаєві. "Винovníк учреждения в России Министерства народного просвещения. Основатель Харьковского университета. Учредитель и Правитель дел филотехнического общества, учрежденного в 1811 году, помещик, поставивший первых крепостных людей на степень существ свободных (якими декілька років потому намагався їх зробити Російський цар наказом 1842 року); водворитель цветущей торговли и благосостояния граждан в городе Харькове; естествоиспытатель; почетный член двух университетов – Московского и Харьковского, член разных ученых обществ русских и иностранных. Светский советник и кавальер Василий Назарович Каразин. Родился в селе Харьковской губернии 1713 года 30 января, скончался в г. Николаеве Херсонской губернии 1842 года ноября 4 дня в 8 часов вечера".

Життєвий шлях В.Н. Каразін розпочав у селі Кручик Слободсько-Української губернії (нині Харківська область). Доля обдарувала каразінський рід хоробрістю і кмітливістю. Граф Румянцев-Задунайський, що добре знав і шанував Назара Каразіна, його сина ще хлоп'ям віддав у гвардію. У вісімнадцять років Василь стає сержантом лейб-гвардії Семенівського полку. Паралельно відвідує Гірничий корпус – найкращий технічний заклад Росії. Військова служба не була його прагненням. Василь Назарович вивчає фізику, хімію, ботаніку,

математику, медицину. Каразін вирішує залишити військову службу і повертається до села. Про ті роки його діяльності відомості дуже обмежені.

Вночі 31 серпня 1798 року на кордоні в районі Кавнасу і Гродного сталася збройна сутичка. Три втікачі при переправі через річку Німан потрапили в полон. Це були Василь Назарович Каразін, його молода дружина і слуга. То були часи правління Павла I, деспота і тирана, тому втікачів чекала погибель.

Каразін, знаючи жорстку вдачу царя, пише йому листа, в якому зазначав: "Я бажав сховатися від твого правління, жахаючись його жорстокостей". Павло I був вражений і цього разу змилювався. Каразіну була надана, як зазначається в послужному формулярі, посада колежського перекладача в канцелярії державного казначея. Після навдалої втечі за кордон Василь Назарович несподівано здобув популярність у придворних колах. Йому відкрилися двері до вищого петербурзького світського товариства. Ризикована "пригода на кордоні" наче винесла Каразіна на переломний пункт його життя. Пізніше Каразін писав: "Природно було завагатись усім нам, вихованим на основах XVIII століття".

У цьому вислові міститься своєрідний самоаналіз пережитого визнання симпатії до французької революції; прощання з утопічними захопленнями юності.

Скоро доля дала йому ще один шанс проявити себе. У 1801 р. на престол стає молодий Олександр I. 22 березня, через 10 днів після зміни на престолі, Василь Назарович залишає на робочому столі імператора пакет.

"Політичні рапсодії"- так називав О. Герцен ділові записки, меморандуми, листи Каразіна до царя. Автор листів пропонує нечувані речі: "передати суд вибраним від народу", забезпечити

"права людськості поміщицьким селянам", надати кріпакам "право власності"; "ставити вимогу скасувати свавілля феодалізму", розчистити шлях для розвитку капіталізму, надати привілеї мануфактурам і фабрикам.

При всьому радикалізмі плану перетворень Каразін вважає себе консерватором. Він пише: "В цьому імператор буде діяти повільно, як діє природа в таємничих шляхах". Також Каразін звертає увагу на унікальну багатонаціональність, радить "приспосувати намічувані закони до обставин народу".

З перших днів царювання Олександра I коло нього зібрався гурт друзів молодості, який сам імператор назвав "негласним комітетом суспільного порятунку". Ім'я Каразіна серед членів комітету не згадується. Українці (В.П. Кочубей, Д.П. Прошинський, Т.В. Заводовський) кількісно становили більшість у "негласному комітеті" при імператорі. На відміну від них Василь Назарович не мав престижних впливових позицій та рангів. Питання тієї української придворно-урядової групи залишається до кінця недослідженим. Фактично Каразін ініціював і виконував левину частину праці.

Йому платили з заздрістю та інтригами. Сам М. Сперанський вивсловлює йому подяку: "сиджу немов би в тумані, оточений думками про закони, порядок в голові моїй шукаю, а знаходжу у Ваших паперах". З усіх членів "комітету порятунку" Василь Назарович найглибше відчував потребу найскорішого переходу від феодалізму до капіталізму. Він постійно повторює це у своїх листах до імператора. Не можна сказати, що листи залишились без уваги. Царським указом скасовується тайна експедиція, що проводила слідство у політичних справах, 8 вересня 1802 р. за проектом Каразіна утворено Міністерство народної освіти; у 1803 р. імператор схвалює ідею створення Харківського університету.

Харків здавна славився як культурно-освітній центр півдня України. Протягом десятиліть визрівало бажання про необхідність навчального закладу. Каразін безпосередньо розпочав роботу з відкриття Харківського університету. Василь Каразін в особистій розмові з Олександром I здобув у нього згоду на ідею створення в Харкові університету. В листі до опця В. Фотєєва Каразін сповіщає про новину: "Ідею мою прийнято прихильно".

В університеті повинно бути чотири факультети: філософський, юридичний, медичний, богословський. Каразін виступає перед дворянським зібранням. Пропозиція скинутися на університет зустріла вигуки схвалення, але погодившись на велику суму, дворяни не поспішали вносити кошти.

I Каразін знову відбиває пороги кабінетів у Петербурзі. "Розв'яжіть мене врешті-решт з цією людиною" – вигукує Міністр внутрішніх справ В. Кочубей. Але Василь Назарович не відступається від своєї ідеї. На початку 1804 р. він закупив навчальних посібників на 5 тисяч карбованців, передає велику кількість власних книжок. Власні борги починають рости, доводиться закладати власний маєток у банках.

Успіх Каразіна в Україні стараннями придворних вельмож перетворено на його особисту поразку в Петербурзі. Олександр I дедалі більше відхиляється від ліберального курсу. У серпні 1804 р. Василя Назаровича змусили подати у відставку. 23 січня 1805 року – через тиждень після урочистого відкриття першого в Україні Харківського університету – батько Фотій писав Каразіну: "Все пройшло чудово, за точно складеним Вами церемоніалом". Було декілька причин відставки. Такі люди, як Каразін у наскрізь фальшивому, користолобному світі не могли знайти собі застосування. Для багатьох царедворців він був незрозумілим. Оточення імператора вбачали в ньому конкурента у дружбі з Олександром I. Василь Назарович мав складний характер. Наприкінці 1819 р. Каразін приїздить до Петербурга з метою отримати посаду. Він подає доповідну записку з приводу зловживань, які спостерігалися в тому державному управлінні. Старання Каразіна закінчуються несподівано: 26 листопада 1820 р. його за наказом імператора заарештували. Василя Назаровича звинуватили у складанні прокламацій, що закликали Преображенський полк до збройного виступу весною 1821 р. Відсидівши у казематі 6 місяців, Каразін був звільнений і під конвоєм відправлений до Кручика, де й повинен був жити під наглядом. Період домашнього заслання став для Василя чи не найпліднішим. Історія, хімія, економічні питання – такі напрямки його наукових захоплень впродовж майже сорокарічного перебування в с. Кручик.

Перелік відкриттів, винаходів Каразіна безмежний. У лютому 1806 р. він подав на розгляд Ради Московського університету власний "винокурений знаряд" – оригінальний перегонний апарат; розробляє перший у світі паровий катер з двигуном; за 30 років до відкриття в Німеччині розробляє парове опалення.

До того ж Василь Назарович хімік-фармацевт, автор багатьох ефективних ліків, у тому числі від холери. Його надзвичайно цікавлять проблеми історії. Він друкує статті "О древности Слободско-Украинской губернии"; "Взгляд на украинскую

старину", "О племени словян". У Кручику Каразін змирився з долею ізгоя і листи імператору, міністрам вже не пише.

Каразін подорожує до Нікитинського ботанічного саду, застужується і помирає у Миколаєві.

З відстані далекого минулого Василь Назарович не завжди зрозумілий сучасникам. Це геній, відкриття та винаходи якого ще чекають свого застосування. Його мислення, думка випереджали століття.

Література

1. Багалея Д.И. Заметки и материалы по истории Харьковского университета. Новые данные для биографии В.Н. Каразина. – Харьков, 1905. – 84 с.
2. Слюсарский А.Г. В.Н. Каразин, его научная и общественная деятельность. – Харьков: Издательство Харьковского ун-та, 1955. – 157 с.
3. Тихий Н.В. В.Н. Каразин. Его жизнь и общественная деятельность. – К., 1905. – 302 с.
4. Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина / Собранный и отредактированный проф. Д.И. Багалеем. – Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1910. – 926 с.
5. Лавріненко Ю. Василь Каразін. Архітектор відродження. Матеріали і думки до 200-ліття з дня народження. 1773-1973. – Мюнхен: Сучасність, 1975. – 191 с.
6. Олійник О. Просвітитель, учений, винахідник // Прапор. – 1973. – № 4.
7. Денисенко А. Злети та падіння Василя Каразіна // Київська старина. – 1993. – № 6.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2001 р.